

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

museum teachers in the implementation of the modern model of science education]. *Muzeina pedahohika v naukovii osviti: zbirnyk tez dopovidei uchasnykiv II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, m. Kyiv, 26 lystopada 2020 r. – *Museum pedagogy in scientific education: a collection of abstracts of reports of the participants of the II All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*, Kyiv, November 26, 2020. Kyiv, pp. 114–118. [in Ukrainian].

20. Shydlovskyi, I.V. (2012). Stan i perspektyvy rozvytku zoolohichnykh muzeiv universytetiv Ukrainy [State and prospects of development of zoological museums of universities of Ukraine]. *Suchasni aspekty pryrodnychoi muzeolohii: Materialy II mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 11–13 veresnia 2012 r., Kyiv–Kaniv – *Modern aspects of natural museology: Proceedings of the II international scientific and practical conference*, September 11–13, 2012, Kyiv–Kaniv. Kyiv, pp. 23–24 [in Ukrainian].

21. Shykula, R.R. (2016). Osobystisno-zorientovana kontsepsiia muzeinoi osvity suchasnoi zarubizhnoi pedahohiky [The person-oriented concept of museum education in modern foreign pedagogy]. *Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Series: Pedagogy*, No. 5 (112), pp. 113–117. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpupupp_2016_5_21 [in Ukrainian].

22. Derevianko, T.V. & Zviagolska, I.M. (2020). Formation of the personality of a future doctor through extracurricular

activities at the department of microbiology, virology and immunology: experience and perspectives. *Medical Education*, No. 1, pp. 5–10. Available at: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2020.1.10984> [in English].

23. Fedoniuk, L.Ya., Podobivsky, S.S. & Yarema, O.M. (2018). Educational biological museum of medical biology department – valuable treasure and pride of the university. *Medical education*, No. 1, pp. 141–145. DOI: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2018.1.8822> [in English].

24. Romanenko, O.V., Golovchenko, O.V., Kravchuk, M.G. & Grinkevich, V.M. (2008). *Medical biology*. O.V. Romanenko (Ed.). Kyiv, 304 p. [in English].

25. Romanenko, O.V., Krot, Yu.G., Krasyuk, Yu.M. & Konovets, I.M. (2023). Peculiarities of *Unio tumidus* and *Unio pictorum* (Unionidae) adaptive reactions to the water temperature increase in the microcosm. *Hydrobiological Journal*, Vol. 59, 3, pp. 39–50. DOI: [10.1615/HydrobJ.v59.i3.30](https://doi.org/10.1615/HydrobJ.v59.i3.30) [in English].

26. Shatursky, O.Y., Romanenko, O.V. & Himmelreich, N.H. (2014). Long open amphotericin channels revealed in cholesterol-containing phospholipid membranes are blocked by thiazole derivative. *The Journal of Membrane Biology*, Vol. 247, No. 3, pp. 211–229. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00232-013-9626-8> [in English].

Стаття надійшла до редакції 20.02.2024

УДК 37.013

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.300088>

Олена Невмержицька, доктор педагогічних наук,
професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті проаналізовано роль інклюзивної освіти і актуальність формування у закладах освіти інклюзивного освітнього середовища. Констатовано, що таке середовище є сукупністю умов, які сприяють спільному навчанню усіх здобувачів освіти та уможливають максимально враховувати можливості та потреби останніх. На основі аналізу наукових джерел подано структуру інклюзивного освітнього середовища, принципи, від яких залежить ефективність його формування, умови формування такого середовища. Вказано на труднощі та перепони формування інклюзивного освітнього середовища. Запропоновано конкретні шляхи подолання окремих проблем формування інклюзивного освітнього простору у початковій школі як першому рівні повної загальної середньої освіти.

Ключові слова: інклюзія; інклюзивне освітнє середовище; початкова школа; інноваційні технології; учні.

Літ. 9.

Olena Nevmerzhtska, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the General Pedagogy and
Preschool Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

FORMATION OF INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF PRIMARY SCHOOL: PROBLEMS AND PROSPECTS

The article analyzes the role of inclusive education and the relevance of creating an inclusive educational environment in educational institutions. The fundamental difference between inclusive education and traditional education is indicated, which consists in adapting the environment of the educational institution to the needs and capabilities of each child. Instead, in the conditions of traditional education, each child must adapt to the conditions of the school environment.

Therefore, it was established that an inclusive educational environment is a set of conditions that contribute to the joint learning of all students of education and make it possible to take into account the possibilities and needs of the latter as much as possible. Based on the analysis of scientific sources, the structure of an inclusive educational environment (spatial-subject,

content-methodical, communicative-organizational, etc. components) is presented. The principles on which the effectiveness of the formation of an inclusive educational environment depends are described (early inclusion of a child with special educational needs, such child receiving corrective assistance, forming a flexible individual educational route for him, the priority task of a child with special educational needs in a mass educational institution is his socialization, teamwork, which involves close cooperation of teachers, specialists, parents, etc.). The conditions for the formation of such an environment are named. Difficulties and obstacles in the formation of an inclusive educational environment are indicated (normative-legal, financial-economic, organizational-methodical, socio-cultural). Specific ways of overcoming certain problems of forming an inclusive educational space in primary school as the first level of full general secondary education are proposed (ensuring unimpeded access of all students, including those with special educational needs, to all school infrastructure facilities, ensuring the strong personnel potential of the educational institution, the use of appropriate pedagogical tools in working with schoolchildren, in particular, innovative technologies, ensuring the subjectivity of all participants in the educational process, giving them the opportunity to change and rebuild the inclusive environment of the educational institution).

Keywords: inclusion; inclusive educational environment; elementary school; innovative technologies; students.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство переосмислює ставлення до осіб з вадами здоров'я, визнаючи рівність їх прав, зокрема, й на здобуття освіти, і усвідомлюючи свій обов'язок забезпечити їм рівні можливості в усіх сферах життя.

У статті 19 Закону України “Про освіту” зафіксовано такі положення: “1. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів... 3. Особам з особливими освітніми потребами освіта надається нарівні з іншими особами, у тому числі шляхом створення належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби таких осіб, визначені в індивідуальній програмі розвитку” [1].

Про заохочення інклюзивної освіти йдеться у Концепції Нової української школи. Передбачається, що “для учнів з особливими потребами буде створено умови для навчання спільно з однолітками. Для таких дітей буде запроваджено індивідуальні програми розвитку, зокрема корекційно-реабілітаційні заходи, психолого-педагогічний супровід і необхідні засоби навчання” [4, 29].

Власне, мова йде про створення особливого середовища для навчання, виховання і розвитку осіб з особливими освітніми потребами – інклюзивного. При цьому наголошується на тому, що в такому середовищі мають перебувати і ті діти, що мають особливі освітні потреби, і ті, які не потребують особливих умов для здобуття освіти.

Аналіз останніх досліджень. Інклюзивна освіта як новий соціальний і освітній феномен все частіше потрапляє в орбіту наукових пошуків. Сучасні дослідники наголошують на важливості соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами, акцентують на доцільності впровадження інклюзивного навчання, шукають шляхи ефективного формування інклюзивного освітнього середовища закладу освіти.

Так, організації інклюзивної освіти в Україні та світі присвятили наукові розвідки К. Зелінська-Любченко і Ю. Крикуненко [2], М. Пантюк, І. Садова, С. Ілляш [6], М. Швед [9] та ін. Усі автори сходяться на думці щодо актуальності інклюзивної освіти на сучасному етапі розвитку суспільства та пропонують шляхи її реалізації в межах сучасних закладів освіти.

Специфіка формування інклюзивного освітнього середовища розкрита у працях І. Калініченко [3], О. Позняк [7], А. Поліхроніди [8] та ін. Автори простежують генезу поняття “інклюзивне освітнє середовище”, вказують на структуру такого середовища та роль кожної складової у розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Мета статті полягає в аналізі проблем формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи як першого рівня повної загальної середньої освіти та пошуку шляхів їхнього розв'язання.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій та методичній літературі інклюзію визначають, як систему освітніх послуг, що базується “...на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітнього закладу... Сучасна інклюзивна освіта розвиває нову методологію, спрямовану на навчання дітей з різними освітніми потребами і можливостями, та розробляє підходи до навчання і викладання, які будуть гнучкішими за попередні” [9, 44–45].

Відтак інклюзію розуміють як “включення” дітей з вадами психофізичного розвитку та дітей з інвалідністю в освітній процес масового закладу освіти. Однак ширше розуміння цього поняття передбачає позитивне ставлення до багатоманітності, цінування та врахування особливостей кожної дитини. Відтак спільними для різних визначень поняття “інклюзивна освіта” є такі положення:

– основу інклюзивної освіти складає підхід, в основі якого – забезпечення права на освіту усіх дітей, у т. ч. й тих, що належать до соціально вразливих груп;

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

– сприйняття багатоманітності як позитивного явища, а індивідуальних властивостей дітей як ресурсу, а не проблеми;

– забезпечення активності усіх дітей в освітньому процесу, а не лише їхньої фізичної присутності;

– важливість виявлення та усунення фізичних, інформаційних, інституційних бар'єрів та упереженого ставлення до інакшості [5, 116].

Принципова відмінність інклюзивної освіти від традиційної полягає у тому, в умовах першої визначається особлива логіка побудови освітнього процесу, що залежить від специфіки обмежень можливостей здоров'я дитини. Середовище закладу освіти підлаштовується під дитину з обмеженими можливостями здоров'я. Натомість в умовах традиційної освіти кожна дитина, що відвідує масовий заклад освіти, має пристосовуватися до її умов.

Відтак умови інклюзивної освіти вимагають формування специфічного освітнього середовища – інклюзивного. Відповідно до Закону України “Про освіту”, таке середовище є сукупністю умов, способів і засобів їх реалізації, що забезпечують спільне навчання, виховання та розвиток здобувачів освіти із врахуванням їхніх можливостей та потреб [1].

Вітчизняна дослідниця О. Позняк переконана, що інклюзивне освітнє середовище – це “освітньо-корекційне середовище закладу освіти, у якому відбувається освітньо-виховна інтерактивна взаємодія всіх учасників освітнього та корекційно-розвивального процесу в умовах інклюзивного навчання” [7, 306]. Таке середовище охоплює сукупність умов (нормативно-правових, навчально-методичних, кадрових, матеріально-технічних, інформаційних), необхідних для впровадження інклюзивного навчання в загальноосвітній і вищій школі [7, 299]. Отже, авторка на основі аналізу наукової літератури визначає структурні складові освітнього середовища, у т. ч. й інклюзивного. До них, зокрема вона відносить такі компоненти:

– особистісний, що охоплює суб'єктів освітнього процесу на взаємини між ними;

– аксіологічний, який включає місію, візію, стратегію, цінності, традиції, символи тощо;

– просторово-предметний, що включає матеріально-технічну інфраструктуру, побутові умови тощо;

– організаційно-діяльнісний, що охоплює форми, методи, способи, технології, стилі взаємодії суб'єктів освітнього процесу тощо;

– інформаційно-комунікаційний, що включає освітні програми, проекти тощо;

– компетентнісний [7, 302].

Натомість А. Поліхроніди пов'язує поняття “інклюзивне освітнє середовище” із “...системою ціннісного ставлення до навчання, виховання та особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, сукупністю ресурсів (засобів, внутрішніх і зовнішніх умов) життєдіяльності в загальноосвіт-

ніх закладах і спрямованістю на індивідуальні освітні стратегії учнів” [8, 83]. Авторка презентує структуру інклюзивного освітнього середовища як сукупність компонентів:

– просторово-предметного, що включає матеріальні можливості закладу освіти – доступну (безбар'єрну) архітектурно-просторову організацію, наявність сучасних засобів та систем, що відповідають освітнім потребам дітей;

– змістово-методичного, що передбачає адаптований індивідуальний маршрут розвитку дитини, варіативність і гнучкість педагогічного інструментарію;

– комунікативно-організаційного, що передбачає особистісну і професійну готовність педагогів до роботи в змішаній (інтегрованій) групі, сприятливий психологічний клімат у колективі, управління командною діяльністю фахівців тощо [8, 83].

У науковій літературі [2; 9] виділяють принципи від яких залежить ефективність організації інклюзивного освітнього середовища. Узагальнення наукових праць дало підставу констатувати, що надзвичайно важливим є раннє включення дитини в інклюзивне середовище, що забезпечить можливість для реабілітації. При цьому діти потребують і повинні отримувати корекційну допомогу. Вона насамперед має полягати у розвитку компенсаторних можливостей дитини, на які можна спертися в освітньо-виховному процесі. Оскільки діти з особливими освітніми потребами мають індивідуальні особливості, в освітньому процесі конче необхідно їх враховувати. З одного боку, дитина опануватиме загальну для всіх освітню програму, а з іншого – за потреби для неї можна розробити індивідуальний гнучкий освітній маршрут, що сприятиме формуванню мовленнєвих умінь, різних видів пізнавальної діяльності тощо. Однак очевидно, що пріоритетним завданням перебування дитини з особливими освітніми потребами у масовому закладі освіти має бути соціалізація: формування соціальних умінь дитини, опанування нею досвіду соціальних взаємин. Дитина має вчитися виявляти ініціативу у різних видах діяльності, вступати в комунікацію з іншими людьми, будувати міжособистісні взаємини тощо. І, безперечно, в організації інклюзивної освіти надзвичайно важливою є командна робота, що передбачає тісну співпрацю педагогів, фахівців, батьків – усіх учасників освітнього процесу.

До важливих умов формування інклюзивного освітнього середовища у закладах загальної середньої освіти І. Калініченко відносить:

– усвідомлення педагогічними працівниками необхідності застосовувати різноманітні підходи до навчання, із врахуванням особливостей, потреб і зацікавлень здобувачів освіти;

– адаптацію навчальних матеріалів, підтримку самостійного вибору дитини у процесі навчання;

- впровадження різних конфігурацій об'єднання дітей у групи;
- налагодження співробітництва та підтримки серед школярів;
- використання різноманітних занять, вправ і матеріалів, що відповідають рівню розвитку дитини. При цьому в інклюзивному освітньому середовищі має бути спланований та організований безпечний для кожної дитини простір, забезпечений позитивний емоційний клімат і створені умови для спільної роботи дітей [3, 124].

Однак формування інклюзивного освітнього середовища у закладах освіти сьогодні стикається з низкою труднощів і перепон. До них, зокрема, належать такі бар'єри:

- нормативно-правові, пов'язані з недосконалістю нормативно-правової бази освіти дітей з особливими освітніми потребами;
- фінансово-економічні, пов'язані з недостатністю фінансування освітніх закладів;
- організаційно-методичні, що передбачають неготовність педагогів до роботи в умовах інклюзії, відсутність комплексної системи супроводу учнів із особливими освітніми потребами тощо;
- соціокультурні, що пов'язані з низьким рівнем толерантності, недостатньою суспільною підтримкою інклюзивних процесів, явним чи прихованим опором інклюзії серед педагогів [8, 83; 9, 297].

Безперечно, подолання цих проблем має бути пріоритетним суспільним завданням у сфері освіти, хоча не всі вони розв'язуються освітянами. А тому зупинимось на можливих шляхах долання окремих проблем формування інклюзивного освітнього простору.

Першим рівнем повної загальної середньої освіти є чотирирічна початкова школа. Формування у її межах інклюзивного освітнього середовища є важливим завданням, реалізація якого сприятиме ефективній соціалізації кожної дитини. Зрештою, як уже йшлося вище, надзвичайно важливе раннє включення дитини з особливими потребами в інклюзивне освітнє середовище. Однак, з іншого боку, вікові особливості молодших школярів впливатимуть на специфіку організації такого середовища.

Оскільки для Нової української школи важливим є її внутрішнє облаштування, матеріально-технічна база, доцільно звернути увагу не лише на те, щоб осередки, організовані у просторі класної кімнати, забезпечували дослідницьку діяльність учнів, формували їхню самостійність, сприяли організації роботи у парах, у малих групах та індивідуально [5, 50], але й на наявність безперешкодного доступу усіх учнів, у т. ч. й тих, що мають особливі потреби, до цих осередків і усіх об'єктів шкільної інфраструктури.

Не менш важливим є кадровий потенціал початкової школи. Для молодших школярів перший вчитель – беззаперечний авторитет, якого хочеться

наслідувати, до слів якого хочеться прислухатися, а отже, важливо, щоб педагог з належною повагою ставився до кожної дитини, вірив у її успішність та можливості особистісного зростання, прагнув до постійного професійного розвитку, був готовий реалізувати адаптовані освітні програми, а головне – усвідомлював цінність інклюзії, цінність різноманітності та прагнув допомагати кожній дитині у її соціальному становленні.

Педагог, що відчуває готовність до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, очевидно, намагатиметься обережно підходити до вибору педагогічного інструментарію, який сприятиме розвитку як дітей з типовим розвитком, так і тих, що мають особливі освітні потреби. Тому, зрозуміло, в такому середовищі будуть впроваджуватися інноваційні технології, серед яких технологія особистісно орієнтованого навчання, технологія кооперації та диференціації, проєктна технологія, арт-терапевтичні технології тощо. Широкий спектр використовуваних форм, методів та засобів, технологій навчання і виховання буде корисним для усіх учнів, сприятиме їхньому ефективному розвитку.

Не менш важливо подбати про те, щоб в освітній процес мали змогу активно включитися усі його учасники. Педагоги, фахівці, учні, що мають особливі освітні потреби, їх ровесники з типовим розвитком, батьки тощо мають бути суб'єктами, здатними змінювати та перебудовувати середовище відповідно до потреб кожного учасника освітнього процесу.

Висновки. Отже, у сучасних умовах формування інклюзивного освітнього середовища закладу освіти є важливим завданням педагогічної теорії і практики. Створення умов для спільного навчання дітей з типовим розвитком та тих, що мають особливі освітні потреби, забезпечить усім учням кращі можливості для соціалізації, налагодження міжособистісних взаємин, виховання потреби у співпраці, співпереживанні, співдопомозі. Однак сучасні заклади освіти стикаються зі значною кількістю труднощів та перепон у процесі формування інклюзивного освітнього середовища. Це, зокрема, нормативно-правові, фінансово-економічні, організаційно-методичні, соціокультурні проблеми. Пошук шляхів розв'язання цих проблем на міждисциплінарному рівні й може стати перспективою для наступних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про освіту". URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Зелінська-Любченко К., Крикуненко Ю. Організація інклюзивної освіти в Україні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 9. С. 265–276.
3. Калініченко І.О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2012. № 9. С. 120–126.

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / упор. Л. Гриневич, О. Елькін, С. Кашнікова та ін. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

5. Нова українська школа : poradnyk dlia vchytelia / za zag. red. N.M. Bibik. Kyiv : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

6. Пантюк М., Садова І., Ілляш С. Моделі розвитку освітньої інклюзії: історико-педагогічний дискурс. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2023. № 9. С. 7–12.

7. Позняк О. Генеза поняття “інклюзивне освітнє середовище”. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 9. С. 293–308.

8. Поліхроніди А. Створення інклюзивного освітнього середовища в сучасних навчальних закладах. *Наука і освіта*. 2016. № 6. С. 82–84.

9. Швед М. Основи інклюзивної освіти. Львів : Український католицький університет, 2015. 360 с.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” [Law of Ukraine “On Education”]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].

2. Zelinska-Liubchenko, K. & Krykunenko, Yu. (2021). Orhanizatsiia inkluzivnoi osvity v Ukraini [Organization of inclusive education in Ukraine]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, No. 9, pp. 265–276. [in Ukrainian].

3. Kalinichenko, I.O. (2012). Osoblyvosti formuvannia inkluzivnogo osvitnogo seredovyscha dlia zabezpechennia

vsebihnoho rozvytku dytyny [Peculiarities of forming an inclusive educational environment to ensure comprehensive development of the child]. *Actual problems of education and upbringing of people with special needs*, No. 9, pp. 120–126. [in Ukrainian].

4. (Ed.). Hrynevych, L., Elkin, O., Kashnikova, S., etc. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform] Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

5. Bibik, N.M. (Ed.). (2018). Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian school: a teacher’s guide]. Kyiv, 160 p. [in Ukrainian].

6. Pantiuk, M., Sadova, I. & Illiash, S. (2023). Modeli rozvytku osvitnoi inkluzii: istoryko-pedahohichnyi dyskurs [Development models of educational inclusion: historical and pedagogical discourse]. “Youth and market”. Monthly scientific-pedagogical journal. Drohobych, Vol. 9, pp. 7–12. [in Ukrainian].

7. Pozniak, O. (2021). Geneza poniattia “inkluzivne osvitnє seredovyshe” [The genesis of the concept of “inclusive educational environment”]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, No. 9, pp. 293–308. [in Ukrainian].

8. Polikhronidi, A. (2016). Stvorennia inkluzivnogo osvitnogo seredovyscha v suchasnykh navchalnykh zakladakh [Creating an inclusive educational environment in modern educational institutions]. *Science and education*, No. 6, pp. 82–84. [in Ukrainian].

9. Shved, M. (2015). Osnovy inkluzivnoi osvity [Basics of inclusive education]. Lviv, 360 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.02.2024

“Ніщо не буває рано, ніщо не буває пізно. Все буває вчасно”.

Конфуцій
давньокитайський філософ

“Заняття наукою живлять юність і приносять насолоду старості, прикрашають в щасті, служать притулком і розрадою в нещасті”.

Цицерон
давньоримський політичний діяч,
видатний оратор, філософ та літератор

“Для вченої й освіченої людини жити – значить мислити”.

Квінт Цицерон
давньоримський оратор, політик

“Не важливо з якою швидкістю ти рухаєшся до своєї мети, головне не зупинятися”.

Конфуцій
давньокитайський філософ

